

Prof.dr. W.J. Boot

Op de valreep

Universiteit Leiden

Op de valreep

Rede uitgesproken door

Prof.dr. W.J. Boot

ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar

Japanse en Koreaanse Talen en Culturen

aan de Universiteit Leiden

op vrijdag 21 december 2012

Universiteit Leiden

Zeer gewaardeerde toehoorders,

Als mijn Confucianisten van de eerste decennia van de Edo-periode (1600-1868) het ergens over eens waren, dan was dat, dat de eerste helft van tiende eeuw een gouden eeuw geweest was, waarin de Japanse cultuur gebloeid had als nooit tevoren. Aan hen de taak, zo dachten zij, deze bloei, zeven eeuwen later, opnieuw te realiseren.

Deze Confucianisten stonden zeker niet alleen in hun waardering voor de keizers Daigo (885-897-930-930) en Murakami (926-946-967), die respectievelijk van 897 tot 930 en van 946 to 967 hebben geregeerd. De panegyriek was al heel vroeg op gang gekomen. Reeds aan het einde van de tiende eeuw werden de regeringen van Daigo en Murakami opgemeld tot perioden van "heilig bestuur" en werden zij vergeleken met de Heilige of, zo U wilt, Wijze Koningen van de Chinese oudheid Yao, Shun en Yu.¹

De redenen die werden aangevoerd, verschilden, maar wat alle antwoorden doortrekt, zijn drie elementen: het was een *civiel* bewind, waarin de *cultuur* bloeide, en de keizer *zelf* de macht uitoefende. "Civiel" is duidelijk. De macht lag in de Heian-tijd (794-1192) in handen van de hoofdstedelijke bureaucratie, die werd bemand door een erfelijke ambtsadel. Het militair had niets te vertellen, zulks in tegenstelling tot de Edo-periode, waarin de shogun en zijn samurai de dienst uitmaakten. "Culturele bloei" is ook duidelijk. Het is de periode waarin de eerste twee keizerlijke anthologieën van Japanse poëzie zijn gecompileerd, waarin de Chinese poëzie enthousiast werd beoefend, waarin wetboeken werden samengesteld, en het hele leven doortrokken geraakte van die subtiele, esthetische fijnzinnigheid die sindsdien de Japanse cultuur heeft gekenmerkt.

Met het derde punt - bestuur door de keizer *zelf* - wordt bedoeld, niet dat hij alles zelf deed, maar dat er geen regenten (*sesshō* of *kanpaku*) benoemd waren die *namens* de keizer het

land bestuurden. Dat klopt. Daigo heeft nooit een regent gehad, zelfs niet, toen hij als twaalfjarige jongeling door zijn vader op troon gezet werd, en Murakami heeft geen opvolger benoemd voor de *kanpaku* Fujiwara no Tadahira (880-949), toen deze in zijn vierde regeringsjaar kwam te overlijden. Hij heeft het zelfs zonder Kanselier gedaan; de hoogste ambtenaar was in zijn tijd de Minister ter Linker Zijde. Het punt is belangrijk, omdat de ideologie van het Japanse keizerschap zich spiegelde aan China. De keizer werd geacht een autocraat te zijn, die persoonlijk het land bestuurde, daarin bijgestaan door een nijvere en loyale ambtenarij. Dit model was in Japan geïntroduceerd in het midden van de zevende eeuw, en heeft het een goede eeuw uitgehouden; daarna kwam de klad erin. Historiografen en ideologen hebben dat altijd betreurd. Dat anderen - favorieten, *sesshō*, *kanpaku*, ex-keizers of shogun - in plaats van de keizer het bestuur uitoefenden, was een akelige anomalie. Vandaar, dat men zo ingenomen was met het persoonlijke bewind van Daigo en Murakami, en al gauw klaar stond met het predicaat "heilig".

Inderdaad, Daigo en Murakami hebben het niet slecht gedaan. Ze hebben ook het geluk gehad, dat de twee verwoestende opstanden die de eerste helft van de tiende eeuw ontsieren - één van krijgers in Oost-Japan onder leiding van Taira no Masakado (overl. 940), en één van piraten in de Binnenzee die werden geleid door Fujiwara no Sumitomo (overl. 941) - plaatsvonden onder de regering van Daigo's zoon en Murakami's oudere broer Keizer Suzaku (923-930-946-952), die regeerde van 930 tot 946. Hij was zeven, toen hij op de troon kwam, en zal er dus weinig aan hebben kunnen doen, maar deze opstanden, alsmede het feit dat Suzaku wel door een regent (*kanpaku*) werd bijgestaan², zullen hem het predicaat "heilig" hebben gekost. Onder Daigo en Murakami zelf ging het het land, en zeker het hof, echter redelijk voor de wind.

Toch zit er, zoals de Japanse uitdrukking luidt, "een kras op de edelsteen" en wel, dat hun regering liggen ingebed tussen

twee vervelende incidenten. Het ene is de verbanning van Sugawara no Michizane (845-903) naar Dazaifu in 901, en het andere, de verbanning van Minamoto no Takaakira (914-982) naar Dazaifu in 969. U zult misschien zeggen, "was dat erg, zo'n verbanning? Van het huidige Kyoto naar het huidige Fukuoka? Hoever zal dat zijn? Een gerieflijke bootreis van 600 kilometer? Ver genoeg van de hoofdstad om eigen baas te zijn, belast met het bestuur van Kyushu en het toezicht op de Chinese handel? Een handige jongen zou er voor tekenen!". Wie zo denkt, laat merken, dat hij er niets van begrepen heeft.

Deze incidenten moeten gezien worden als een functie van de permanente strijd die woedde aan het keizerlijke hof. De strijd speelde zich af in de hoofdstad; wie naar de provincie ging, deed niet meer mee. Geen man met ambitie was geïnteresseerd in een provinciale aanstelling, en ballingschap betekende, dat men effectief uitgeschakeld was. Je zat voorgoed op het strafbankje, en je mocht nooit meer mee doen.

De strijd werd gevoerd tussen de keizerlijke clan en de clan der Fujiwara, en de inzet van de strijd was, hoe kan het anders, de macht. Men wilde de macht niet zozeer om iets moois voor de Japanse staat en natie te kunnen doen; dat stadium had men reeds lang achter zich gelaten. Er waren geen kiezers die omgepraat behoeften te worden, dus men kon toe zonder toespraken en debatten, en zonder het ontvouwen van vergezichten of visionaire variaties op het thema "wat we met dit land gaan doen". Het ging om de zuivere macht, het versterken van de eigen positie binnen het bestaande kader. Het hof en de bureaucratie, met hun rangen, functies, precenten en routines, waren het natuurlijke speelveld waarbinnen de strijd zich afspeelde. Zoals in elke autoritaire organisatie werd de strijd gevoerd door middel van intriges, roddel en achterklap.

Wat was de structuur van deze machtsstrijd? De macht werd gelegitimeerd door de keizer; die had als enige het recht om ambtenaren in ambtelijke functies te benoemen en om

hofrangen toe te kennen. Een Fujiwara met ambitie moest zich dus verzekeren van de medewerking van de keizer om de gewenste benoemingen te verkrijgen voor zichzelf en zijn cliënten. Let wel: hij trachtte niet zelf keizer te worden; dat kon in China, maar in Japan was dat tegen de regels. Wat hij wel mocht doen, was proberen een keizer tot aftreden te bewegen, om hem dan op te laten volgen door een ander lid van de keizerlijke clan, die hopelijk wat gezelijker zou zijn.

Voor de Fujiwara was de meest wenselijke uitkomst, dat zij van de keizer *carte blanche* kregen om *namens hem* te regeren. De Fujiwara streefden, met andere woorden, naar een benoeming tot keizerlijk regent (*sesshō* of *kanpaku*). Een voorwaarde voor een dergelijke benoeming was hun vermogen om dochters te verwekken die met een keizer of toekomstige keizer trouwden en deze prins of keizer een mannelijke nakomeling baarden. Aan het hof was men het er kennelijk over eens dat, wanneer je een kleinzoon had die keizer werd, dat je het recht gaf om namens het joch te regeren. Het is een van de meest bizarre criteria voor de selectie van hoge ambtenaren dat ik ken, en het is mij nog steeds onduidelijk, aan welk gevoel van wat verstandig en rechtvaardig was, deze consensus appelleerde, maar zo werkte het wel: Fujiwara no Saneyori's (900-970) dochter was getrouwd met Murakami; Fujiwara no Morosuke (908-960) zat gebeiteld met zijn dochter Anshi (927-964) - vrouw van Murakami en moeder van Reizei en En'yū; Fujiwara no Koremasa's (924-972) dochter Kaishi was getrouwd met Reizei en werd de moeder van Keizer Kazan; Fujiwara no Kanemichi (925-977) had zijn dochter Kōshi laten trouwen met En'yū; Fujiwara no Kaneie's (929-990) dochter Chōshi trouwde Reizei en werd de moeder van Keizer Sanjō, en een andere dochter, Senshi, trouwde En'yū en beviel van de latere Keizer Ichijō.

Helemaal zonder parallel is het verschijnsel niet. In bepaalde perioden van de Chinese geschiedenis, met name onder de Han- en Tang-dynastie, vind je ook een grote, door latere historici betreunde invloed van 's keizers schoonfamilie.

Meestal zijn het keizerinnen die namens hun kind de macht uitoefenen, maar de usurpator Wang Mang (reg. 9-23) begon in eerste instantie als regent van een jonge keizer.³ Indien deze parallel iets betekent, dan zal dat zijn, dat het verschijnsel zich vooral voordoet, wanneer er naast de keizerlijke clan een of meerdere grote clans bestaan waarmee de keizerlijke clan in een exogame relatie staat.

Er is in elk geval één groot verschil met China, en dat is de beschaafdheid waarmee de machtsstrijd in Japan werd gevoerd. Zoals de Confucianistische geleerde Ōta Kinjō (1765-1825) betoogde, is er in de periode van 770 tot 1150 niemand geëxecuteerd. Ballingschap was de zwaarste straf die de verliezers te wachten stond. In China ging het wel anders toe.⁴

De andere partij in de machtsstrijd, de keizer, probeerde vanzelfsprekend zijn prerogatieven te gebruiken om zijn eigen positie te versterken, niet die van zijn onderdanen. *Als hij het voor het zeggen had* (en dat is een zeer belangrijke voorwaarde; een zevenjarige jongeling heeft het per definitie *niet* voor het zeggen), dan liet hij zich dus bij voorkeur bijstaan door ambtenaren van buiten de clan der Fujiwara. Soms waren dit *homines novi*, afkomstig uit de lagere regionen van de hofadel, die boven waren komen drijven door hun singuliere gaven. Soms werd er ook een lid van de keizerlijke familie voor een dergelijke functie gepositioneerd. *In concreto*: een intelligente, betrouwbare keizerlijke prins werd uit de keizerlijke clan gezet, "schaarde zich", zoals dat heette, "onder de onderdanen", en kreeg een clan-naam toegewezen, gewoonlijk Minamoto, soms ook Taira. Vervolgens kon deze voormalige Prins van den Bloede ambtelijke functies aanvaarden en allerlei dingen doen die de keizer en keizerlijke prinsen om redenen van protocol, precedent of religieuze taboes zelf niet konden doen. Een derde optie die de keizer had, was aftreden, de troon overdoen aan een nog minderjarige zoon, en zo via deze als ex-keizer verder regeren.

De man wiens verbanning het begin van de regering van

Keizer Daigo markeert, Sugawara no Michizane, was een typisch voorbeeld van de eerste optie, de *homo novus*. Zijn opkomst en ondergang en alles wat daartussen ligt, worden uitgebreid behandeld in Bob Borgen's uitstekende biografie; geïnteresseerden kunnen het daarin nalezen, dus ik zal er niet te lang bij stil staan.⁵ Laat ik alleen zeggen, dat Michizane een creatuur was van Keizer Uda (867-887-897-931), die hem had gerekruteerd en uiteindelijk door zijn zoon had laten benoemen tot Minister ter Rechter Zijde (*udaijin*), de op twee na hoogste functie in de ambtelijke hiërarchie. Voor een Sugawara was dit zonder precedent. Sugawara waren schoolmeesters; ze moesten de kinderen Chinees leren, en zich verder rustig houden.

Michizane's tegenstanders trachtten eerst hem weg te werken door hem te benoemen tot leider van een gezantschap naar China. "U heeft uw hele leven Chinees gestudeerd; u wilt vast wel eens gaan kijken", in die trant. Michizane en zijn patroon hadden door, dat hij af zo zijn als hij zich zo weg liet sturen, dus betoogde Michizane, dat de Chinese Tang-dynastie op omvallen stond (we zijn in 894; de dynastie ging ten onder in 907), en dat het dus weinig zin had nu nog een gezantschap te sturen.

Michizane's belangrijkste opponent, de minister ter Linker Zijde Fujiwara no Tokihira (871-909), zag dat de truc van de eervolle benoeming mislukt was, en greep naar het volgende wapen: achterklap. In 897 was Uda afgetreden en opgevolgd door zijn zoon Keizer Daigo (885-897-930-930). Tokihira roddelde nu, dat Michizane van plan was om Keizer Daigo af te zetten en te vervangen door zijn eigen schoonzoon, Prins Tokiyo, dit met de medewerking van de afgetreden keizer Uda.⁶

Het is niet erg waarschijnlijk, dat Uda en Michizane dit inderdaad van plan waren geweest, maar Daigo geloofde het, of had redenen om te doen alsof hij het geloofde. Het resultaat van Tokihira's roddel was, dat Michizane werd verbannen naar

Dazaifu, en zijn zoons naar diverse uithoeken van het land. Ex-Keizer Uda, die toegesnelde kwam om Michizane te redden, werd tot twee maal toe de toegang tot het paleis geweigerd. In opmerste woede bivakkeerde hij een week in een tentje voor de poort, tot hij het op gaf. Ternauwernood kon worden voorkomen, dat de bureaucratie werd gezuiverd van Michizane's vele talentvolle studenten.

Als historicus concludeer je, dat Michizane een typische favoriet was, die het vertrek van zijn patroon niet overleefde. Hij had zo in het boekje van Elliot en Brockliss gekund.⁷ Minder typisch is, dat hij, na zijn dood in het verre Dazaifu, een comeback gemaakt heeft als wrokkende geest (*onryō*), die met donder en bliksem het paleis bedreigde en Tokihira op de knieën dwong. Om hem te apaiseren benoemde de keizer hem tot god, en kreeg hij postuum een eigen tempel, waar hij nog steeds, en met groot succes, vereerd wordt als de god van de wetenschap onder de naam Kitano Tenjin. Zijn beroemdste gedicht prijkt op een muur in de hortus te Leiden.

6

De hoofdpersoon uit het tweede incident, en mijn hoofdfiguur voor vanmiddag, is een voorbeeld van de tweede optie: het positioneren van keizerlijke prinsen onder de ministers en hoge ambtenaren. Minamoto no Takaakira was in 914 geboren als de tiende zoon van Keizer Daigo. Zijn moeder was een Minamoto, geen Fujiwara. Of dat de reden was, is onduidelijk, maar reeds in 920 schaarde hij zich onder de onderdanen en kreeg hij de clan-naam Minamoto.⁸ Let wel: de clan-naam Minamoto indiceert, dat iemand afstamt van een keizer. Alle Fujiwara stammen in mannelijke lijn af van Fujiwara no Fubito (659-720), en vormen dus een agnatische eenheid, maar de Minamoto bestaan uit een veelheid van geslachten, die onderscheiden worden naar de keizer van wie zij afstammen. Het feit dat zij allemaal, via die keizer, teruggaan op de zonnegodin Amaterasu, is in de praktijk nooit voldoende gebleken om een eenheid te creëren.

Takaakira maakte de normale carrière van een hoge edelman.

In 930 werd hij aangesteld in de junior vierde hofrang. Daarna was het even wachten, maar in 939 werd hij Hofraad (*sangi*) en in 946 werd hij (eindelijk) bevorderd tot de junior derde hofrang, en vanaf de derde hofrang telde je mee. Het volgende jaar werd hij Middenraadsheer (*chūnagon*), in 953 Grootraadsheer (*dainagon*), en in 966 werd hij benoemd tot Minister ter Rechter Zijde en bevorderd tot de senior tweede hofrang. Hij was daarmee de derde man in het rijk, na de keizer, en na de Minister ter Linker Zijde Fujiwara no Saneyori, want Keizer Murakami duldde geen Kanselier onder zich.

In 967 overlijdt Murakami en wordt opgevolgd door Reizei (950-967-969-1011). Onder Reizei bereikte Takaakira zijn hoogste ambt, Minister ter Linker Zijde (967), terwijl Saneyori bevorderd werd tot Kanselier. En toen begon de ellende.

Het lag echt niet aan Takaakira zelf. Hij had zich volgens alle regelen der kunst degelijk ingedekt. Hij genoot, zo mogen wij aannemen, tot diens dood de protectie van zijn broer, en hij had een van zijn dochters laten trouwen met diens lievelingsprins, Prins Tamehira (952-1010).⁹ Maar hij had ook voor goede relaties gezorgd met de Fujiwara.¹⁰ Hij had aanvankelijk de tweede dochter van Saneyori getrouwd,¹¹ en na haar overlijden successievelijk de derde en de vijfde dochter van Saneyori's jongere broer Fujiwara no Morosuke,¹² die de zusters waren van Keizerin Anshi, die de moeder was van Prins Tamehira en van de latere keizers Reizei en En'yū. Een andere dochter van Takaakira, Takamatsu-dono, werd later een van de vrouwen van Fujiwara no Michinaga (966-1027), en baarde hem twee dochters en vier zonen.¹³ En toch, ondanks al deze ijzers in het vuur, sloeg het noodlot toe.

De datum is het tweede jaar Anna, derde maand, vijftiendag (14 april 969). De enige onverdacht contemporaine bron, het dagboek van een dame van stand die in de wetenschap bekend staat als "de moeder van Michitsuna" of, bij modernere geleerden, als "de dochter van Fujiwara no

Tomoyasu" (936?-995)¹⁴, beschrijft de gebeurtenissen als volgt: Tegen het einde van de maand ging het gerucht, dat "mensen van de hoogste rang" verbannen zouden worden. Op de vijf- of zesentwintigste ontstond er grote opschudding; iedereen rept zich naar het Westelijk Paleis om te zien hoe "de linker excellentie van het Westelijk Paleis" (dat is dus Takaakira) verbannen werd. "Wat vreselijk", dacht ik, toen ik dit hoorde, maar hij slaagde erin weg te vluchten zonder dat de mensen hem zagen. Ze liepen te hoop aan de westkant van de stad, bij Atago, en aan de oostkant, bij Kiyomizu, en eindelijk kregen ze hem te pakken en verbanden ze hem. Het was akelig, en droevig; ik vond het absoluut niet in de haak. Niemand die hem kende, wiens mouwen niet nat werden van de tranen. Zijn vele zonen werden priester in de een of andere verre provincie en niemand wist waar ze heen gingen; als bladeren in de wind werden zij verstrooid.

Takaakira werd zelf ook monnik. De schrijfster suggereert, dat hij dat deed om niet langer als ambtenaar aangesteld te kunnen worden, want dan zou hij niet naar Dazaifu behoeven te gaan, maar het mocht niet baten: "ze maakten hem desalniettemin gouverneur, en joegen hem de hoofdstad uit".¹⁵

Veel emotie, weinig detail, zoals U ziet. Dat is jammer, want Michitsuna's moeder was tevens Fujiwara no Kaneie's *vrouw*, en Kaneie was een van de zonen van Morosuke en dus een broer van Keizerin Anshi, en een zwager van Takaakira, en ongetwijfeld diep in de gebeurtenissen verwickeld. Onze schrijfster zou dus best wat meer over het incident te weten hebben kunnen komen, als ze niet, zoals zij in haar dagboek geregeld laat blijken, in onmin met haar man had geleefd.¹⁶ Kaneie is in elk geval degene die uiteindelijk het meest van deze hele affaire heeft geprofiteerd, zij het dat niet zijn zoon Michitsuna, maar diens jonger broer Michinaga er uiteindelijk met de grote prijs vandoor gaat.

Kagerō nikki vertelt ons, dat Takaakira werd verbannen, maar niet, waarom. Nieuwsgierig als we zijn, wenden we ons dus tot

twee andere voor de hand liggende bronnen, *Eiga monogatari* of *Het Verhaal van Pracht en Bloei* van ca 1035 en *Ōkagami* of *De Grote Spiegel*, die in elk geval van na 1200 dateert.

In *Eiga monogatari* is de centrale scene gedateerd op de zesentwintigste dag van de derde maand. Op deze dag omsingelt de keizerlijke politie (*kebiishi*) Takaakira's residentie en leest men hem luider stemme een keizerlijk edict (*senmyō*) voor: "Vanwege de misdaad dat gij aanstalten gemaakt hebt om de keizer van de troon te stoten, benoemen wij u tot supernumerair Gouverneur van Dazaifu en sturen wij u in ballingschap". Takaakira wordt in een wagen met een kap van open vlechtwerk gezet - ver beneden zijn stand, "maar", zo zei men snedig, "stand heeft hij niet meer" - en ijlings afgevoerd.¹⁷

Deze centrale scene wordt zorgvuldig voorbereid. Kennelijk is het de opzet van de schrijfster alle betrokkenen behalve de keizer uit de wind houden, en, zonder het met zoveel woorden te zeggen, te insinueren dat de schuld van het gebeuren toch eigenlijk wel bij Takaakira lag. Als startpunt voor de gebeurtenissen kiest zij een korte conversatie tussen Keizer Murakami, die zijn einde voelde naderen, en de Minister ter Linker Zijde Saneyori. Op Saneyori's vraag, wie de nieuwe kroonprins moest worden, zei Murakami: "Ik had altijd gedacht, Tamehira, maar zoals de zaken nu staan, kan hij het niet worden. De vijfde prins, Morihira, dus maar". Murakami overlijdt in vijfde maand van 967, dus deze conversatie zou enige tijd daarvoor plaatsgehad moeten hebben. Een datum wordt niet genoemd, en hoe de schrijfster ervan geweten kan hebben, wordt niet verklaard. Integendeel, zij zegt zelfs met zoveel woorden, dat Saneyori de enige was die ervan wist, en dat hij zijn kaken stijf op elkaar hield, wat een groeiende onrust veroorzaakte in het kamp van Prins Tamehira en Takaakira. Hun ergste vrees werd bewaarheid, toen op de eerste van de negende maand Morihira werd aangewezen tot kroonprins en opvolger van de inmiddels regerende Reizei.¹⁸ Drie maanden later werd Takaakira bevorderd tot Minister ter Linker Zijde, maar dat troostte hem niet. "Hij voelde zich nog

steeds ellendig om deze wereld waarin alles zo abrupt kon veranderen".¹⁹

Na aldus vastgesteld te hebben, dat Takaakira er nog geen vrede mee had, worden twee tussenscènes ingelast. De eerste verhaalt het fortuin van de concurrentie. Koremasa, de oudste zoon van Fujiwara no Morosuke, had zijn dochter Kaishi aangeboden aan de nieuwe keizer. Zij was binnen de kortste keren zwanger geworden, en beviel bovendien nog van een zoon.²⁰ Zo legde ze de basis voor haar vaders toekomstige carrière, de lezer welbekend. Direct daarop volgen een paar zinnen waarin Takaakira's gevoelens van teleurstelling nogmaals worden beschreven. Het sluit met de constatering dat "keizer worden misschien eenvoudig leek, maar toch heel moeilijk was gebleken".

8 Dan volgt de tweede tussenscène: een beschrijving van een vroegere jachtpartij van Tamehira, die door Murakami zelf was georganiseerd ter eer en glorie van het prinsje. Toen had het er nog goed voor hem uitgezien, "maar" zo zeiden de mensen van de wereld tegen elkaar, "nadat hij de schoonzoon van Takaakira was geworden, is het kennelijk anders komen te liggen".²¹

Nadat op deze manier duidelijk gemaakt is, dat Takaakira alle reden had om wrok te koesteren, krijgen we de exculpatie van de keizer. Reizei, zo blijkt, wordt bezocht door boze geesten (*mononoke*),²² is bij vlagen niet *compos mentis*, en wil eigenlijk alleen maar zo snel mogelijk aftreden. Dan begint een gerucht de ronde te doen, door de schrijfster van *Eiga monogatari* direct gekwalificeerd als *ito keshikaranu* ("uiterst stuitend"), dat Takaakira, uit wrok over wat Prins Tamehira was aangedaan, Reizei van de troon wilde stoten. Men zei nog, dat onbestaanbaar was, maar, zo schmiert de schrijfster, "misschien had hij toch, in het diepste van zijn hart, zoiets overwogen? In elk geval leken de goden en Boeddha's hem te hebben verlaten, want ...".²³ En dan volgt de centrale scene van zijn arrestatie en verbanning.

Zo kun je dus ook geschiedenis schrijven. De keizer was niet zichzelf; hem kan dus niets verweten worden. En Takaakira heeft misschien geen staatsgreep beraamd, maar hij had er wel alle reden toe gehad. Niet dat ik dat geloof, maar toch ... Op de vele ongerijmdheden in het verhaal, bij voorbeeld, dat de keizer kennelijk in zijn eentje edicten kon opstellen en de politie aan het werk kon zetten, dat er niemand was die vroeg, "Majesteit, waar bent U mee bezig?", die zei "dit wordt me te gek" of die Takaakira waarschuwde, wordt niet ingegaan. Bovendien - hoe gek was Keizer Reizei? Na zijn troonsafstand leeft hij nog eenenveertig jaar voort, waaruit men af zou kunnen leiden, dat hij redelijk gezond geweest moet zijn.

Hierna verschuift het verhaal naar de reactie van Prins Tamehira en naar Takaakira's familie. Tamehira maakte een scene, de vrouwen huilden, en Takaakira's zonen snelden achter hun vader aan, maar werden niet bij hem toegelaten. Alleen zijn jongste zoon van elf mocht uiteindelijk mee, maar niet bij zijn vader in de wagen; hij moest te paard. De tuin van zijn paleis verwilderde, en in de wereld zei men, dat het een beschamende, zielige, en droevige vertoning was, dat een zoon van de heilige Keizer Daigo zo behandeld werd. De laatste woorden van de episode zijn, dat Takaakira monnik geworden scheen te zijn.²⁴ "Scheen te zijn" terwijl Michitsuna's moeder gezegd had, dat hij dat nog voor zijn verbanning geworden was.

Er vallen meer verschillen op met *Kagerōnikki*. Michitsuna's moeder beschrijft, hoe Takaakira onopgemerkt uit zijn huis was gevlucht en pas later gevat werd, maar *Eiga monogatari* komt met een larmoyant verhaal over de wagen, een *ajiro-guruma* die paste niet bij zijn rang, en over zijn zoontje van elf dat mee mocht, maar dan wel te paard ... Het kan, natuurlijk, alles kan, maar je zou verwachten dat Michitsuna's moeder zoiets opgeschreven zou hebben, als het echt zo was gebeurd. Ze schrijft echter iets anders.²⁵

Het andere Japanstalige geschiedwerk dat deze periode bestrijkt, is de *Ōkagami* of "Grote Spiegel". Dit werk, wel

gezien als het "mannelijke" antwoord op de "vrouwelijke" *Eiga monogatari*, heeft een eigen lezing van de gebeurtenissen.²⁶ Het verhaal van de val van Takaakira wordt niet in een keer verteld, maar staat verspreid in de biografieën van diverse betrokkenen. In die van Keizer Reizei vind je niets, maar in die van zijn jongere broer en opvolger En'yū (959-969-984-991) staat: "toen deze prins als troonopvolger werd aangewezen, gebeurden er heel onaangename, akelige dingen, maar aangezien iedereen die kent, en het een lang verhaal is, zal ik er niet op ingaan".²⁷

Deze zelfde geniale zinswending, die ik van harte aan historici aanbeveel, gebruikt de auteur vele pagina's verder opnieuw, wanneer hij in de biografie van Fujiwara no Morosuke vertelt, hoe de aanwijzing van Reizei's opvolger in haar werk was gegaan. Morosuke's dochter Anshi was getrouwd met Keizer Murakami en was de moeder van drie prinsen: de toekomstige Keizer Reizei, Prins Tamehira en de toekomstige Keizer En'yū. Als Reizei af zou treden, was Tamehira degene die, als tweede zoon, in aanmerking kwam om hem op te volgen. Hij had dus als kroonprins moeten worden aangewezen. Hij werd echter gepasseerd ten faveure van zijn jongere broer. De reden was, dat Tamehira getrouwd was met een dochter van Takaakira. Waarom was dat een belemmering? "Wel", legt verteller uit "als Tamehira keizer zou worden, dan zou het rijk overgaan naar het huis van Takaakira, en zou de clan der Minamoto gaan floreren".²⁸

Dit was de reden waarom Keizerin Anshi's broers, Morosuke's zonen²⁹, door de verteller gekwalificeerd als *tamashii fukashi*, "subtiel van geest", besloten Tamehira te passeren voor zijn jongere broer, hoe immoreel (*hidō*) dat ook was.³⁰ Niemand had dit verwacht; iedereen had aangenomen, dat de volgorde van geboorte zou worden aangehouden. Maar plotseling krijgen de minnen opdracht om de haren van de jonge prins netjes te kammen, wordt hij in de wagen van een van zijn ooms gezet en via de noordelijke poort het paleiscomplex binnengesmokkeld. Het staat er niet met zoveel woorden,

maar kennelijk werd Morihira meteen daarna officieel, volgens het passende ceremonieel, als opvolger geïnstalleerd. Navrant detail: van alle keizerlijke prinsen die ze hadden kunnen kiezen, dwingen de ooms Tamehira om als *igi no miko* ("prins die waardigheid verleent") *naast* de troon plaats te nemen. De verteller verzuimt een datum te geven, maar de episode besluit met de retorische vraag "wat zal Takaakira er van gevonden hebben?" Het commentaar van de verteller is, dat het "te verheven zaken zijn voor iemand van lage staat zoals ik om over te praten, dus ik houd verder mijn mond. Ik wil alleen nog kwijt, dat ik het een hele akelige gebeurtenis vond".³¹

Eiga monogatari en *Ōkagami* verschillen in zo ongeveer alle relevante details, maar essentieel in beider plot is de aanwijzing van Reizei's opvolger: Prins Tamehira had moeten opvolgen, maar hij werd gepasseerd voor zijn jongere broer, en Takaakira had zich daar zo boos over gemaakt, dat hij een staatsgreep beraamde (?) ten faveure van zijn schoonzoon.

9

Het verhaal dat *Ōkagami* brengt, dat "de ooms" plotseling met het jonge prinsje Morihira ten paleize verschenen en hem, met het daarvoor staande ritueel, als troonsopvolger installeerden, is onwaarschijnlijk. We vinden het in geen enkele andere bron terug. Op dit punt is *Eiga monogatari* beter; dat vermeldt ten minste een specifieke datum voor de benoeming, Kōhō 4/9/1 (6 oktober 967), die ook in andere bronnen terug komt.³² Anderzijds is het verhaal over Saneyori, die een laatste wilsbeschikking van Keizer Murakami hoort en voor zich houdt, intrinsiek onbewijsbaar. Strikt genomen zegt *Eiga monogatari* ook niet, dat Saneyori zich er ooit op beroepen heeft. De anekdote schets dus hooguit de sfeer aan het hof: zo regelden ze dat, in een discrete conversatie tussen twee heren. De rest mag worden ingevuld door de lezer. Psychologiseren staat vrij, maar wat de passage aan bruikbare feiten bevat, is alleen de datum van Morihira's benoeming.

Eiga monogatari en *Ōkagami* hebben gemeen, dat zij hun cast van handelende personen beperken tot keizer en hofadel. Dat

is een *parti pris* van de auteurs; zij wilden hun pagina's kennelijk niet bevullen met onnodige plebejers. Wanneer we andere bronnen bekijken waarin het Anna-incident behandeld wordt, blijkt, dat het geenszins zo'n claustrofobisch kamerspel was als hier wordt gesuggereerd.

Deze andere bronnen zijn in mannelijk Chinees geschreven kronieken, die geen verstrooiing en insinuaties willen bieden, maar de pretentie hebben om ware feiten mede te delen. Het zijn er drie. De eerste is een oude kroniek van de schrijn in Ise, *Daijingu shozōji ki* of "Optekeningen van allerlei zaken", die, denk ik, een goede kans maakt om contemporaine aantekeningen te bevatten.³³ Hier wordt gemeld, dat in Anna 2 een gerucht ging dat de Minister ter Linker Zijde Minamoto no Takaakira verraad in de zin zou hebben, en dat *derhalve* (dit "derhalve" wordt verder niet geëxpliciteerd) op de vijftiendagste van de derde maand Tachibana no Toshinobu (data onbekend),³⁴ Fujiwara no Chiharu (data onbekend) en een monnik, Renmō (data onbekend), werden gearresteerd. Toshinobu werd opgesloten in de schuttersdoelen van de linker paleisgarde, en Chiharu en Renmō in respectievelijk de linker en rechter gevangenis, alwaar zij apart werden ondervraagd. Op de zesentwintigste van de vierde maand werd Takaakira verbannen naar Dazaifu, Toshinobu naar Tosa, Chiharu naar Oki, en Renmō naar Sado. Geen doodsvonnissen dus, maar in het ergste geval een verbanning naar een mistig, kil eilandje in de Japanse Zee.

Het detail van de separate opsluiting van de drie samenzweerders, compleet met de plaatsen waar, maakt een authentieke indruk; het is juist zulke informatie die in de loop van een historiografisch compilatieproces wordt weggefilterd. Anderzijds is het vreemd, dat de verbanning van Takaakira op de zesentwintigste van de vierde maand wordt gedateerd.³⁵

Een uitvoeriger relaas van de toedracht staat in *Nihon kiryaku*, een kroniek die een kleine eeuw na dato is gecompileerd, maar wel op grond van oudere bronnen.³⁶ Hier staat, dat op de

vijftiendagste van de derde maand twee ondergeschikte beambten, de Linker Hulpstalmeester Minamoto no Mitsunaka (912-997) en de voormalige Vice-gouverneur van de provincie Musashi Fujiwara no Yoshitoki (data onbekend), aangifte deden tegen twee Junior Assistenten van het Centrale Secretariaat, Tachibana no Toshinobu en Minamoto no Tsuranu (data onbekend) en hen ervan beschuldigden een opstand te beramen.

Deze aangifte had onmiddellijk effect. Onder leiding van de Minister ter Rechter Zijde Moromasa (920-969) snellen alle ambtenaren van de derde hofrang en hoger (*shokyō*) ijlings naar het paleis en brengen de beveiliging in staat van paraatheid.³⁷ Het paleiscomplex wordt hermetisch afgesloten. De Hofraad (*sangi*) Fujiwara no Fuminori²⁸ (geb. 909) krijgt opdracht om een verslag op te stellen voor de Kanselier.³⁹ De veiligheidsdienst arresteert een van de twee genoemde samenzweerders, Tachibana no Toshinobu, en verder de monnik Renmō. Zij worden door Fuminori en een tweede Hofraad, Minamoto no Morimitsu⁴⁰ (geb. 924), ondervraagd in de kazerne van de Linker Paleisgarde en bekennen schuld. Kennelijk op grond van hun bekentenis arresteert de veiligheidsdienst nog twee samenzweerders: de voormalige Vice-gouverneur van Sagami Fujiwara no Chiharu en diens zoon Hisayori, tezamen met hun gewapende krijgers. "De opschudding in het paleis was bijna even groot als tijdens de grote opstand van de Tenkei-periode (938-946)", zijn de laatste woorden van het lemma van deze dag.

De volgende dag wordt de ondervraging herhaald en wordt er nog een samenzweerder opgepakt (een sutra-lezer van het paleis van de kroonprins). Op de zevenentwintigste worden de tipgevers Mitsunaka en Yoshitoshi beloond met bevorderingen in hofrang. De ondervraging van de samenzweerders wordt met kracht voortgezet, en onder Anna 2/4/20 vermeldt *Nihon kiryaku* dat de aangeklaagden Minamoto no Tsuranu, Tachibana no Toshinobu en Renmō een schriftelijke schuldbekentenis (*taijō*) hebben ingediend.

Het interessante is, dat *Nihon kiryaku* niet zegt, dat Minamoto no Takaakira *zelf* in het complot betrokken was. Het lemma van de vijfentwintigste vermeldt zijn degradatie (maar *niet* zijn verbanning), en dat van de zesentwintigste vermeldt zijn wijding tot monnik. Een direct verband met de overige mededelingen wordt niet gelegd.

Onder de eerste van de vierde maand vermeldt *Nihon kiryaku*, dat Takaakira's paleis vrijwel volledig afbrandt. Hier geen verfiind geneuzel over een verwilderende tuin die het gemoed van Prins Tamehira weerspiegelde, zoals in *Eiga monogatari*. De afbraak is compleet. Enige dagen later krijgen de Prinsessen van den Bloede Toshi en Binshi dertig rollen zijde toegewezen. De reden is, dat zij bij Takaakira in huis hadden gewoond, en kennelijk niets meer hadden om aan te trekken.⁴¹

Een derde kroniek, *Fusō ryakki*, die van nog later datum is,⁴² plaatst de gebeurtenis op de zesentwintigste en geeft enige aanvullende details. Zij zegt dat Takaakira werd *beschuldigd* en gedegradeerd. Voordat het proces(je) plaatsvond, had Takaakira zich al, samen met een van zijn zonen, tot priester laten wijden. "Het bevel van de kanselarij bleef evenwel van kracht, en er werd nog voortvarender aangedrongen op zijn vertrek", dat kennelijk nog dezelfde dag plaatsvond. De suggestie, die we eerder al tegenkwamen in *Kagerō nikki*, is, dat Takaakira zich tot monnik liet wijden in een poging om de verbanning te ontlopen.

De beschrijving in deze drie in het Chinees gestelde bronnen maakt duidelijk, dat het incident in elk geval meer inhield dan een intrige binnen de muren van het paleis. Naar twee van de samenzweerders, onder wie Minamoto no Tsuranu, wordt zelfs landelijk gezocht.⁴³ De staat van paraatheid duurt voort tot de veertiende van de vijfde maand; pas dan "worden de barrières opengesteld en de legers ontbonden".⁴⁴ Er was dus wel iets aan de hand. Maar had Takaakira er iets mee te maken? Had hij een heuse staatsgreep in de zin gehad, en had hij daartoe een samenzwering op touw gezet? Werd hij dus

terecht verbannen? Of hebben we te maken met een *pre-emptive strike* van de Fujiwara?

Laten we beginnen met de aloude vraag *cui bono*. Wie hebben geprofiteerd van het incident? *Nihon kiryaku* noemt de Minister ter Rechter Zijde Fujiwara no Moromasa en de Grootraadsheer Fujiwara no Arihira (892-970) als degenen die tegelijkertijd met Takaakira's degradatie werden bevorderd tot respectievelijk Minister ter Linker Zijde en Minister ter Rechter Zijde. Arihira is een oude man van achtenzeventig, maar Moromasa is pas vijftig jaar oud. Hij is kennelijk degene aan wie de samenzwering in eerste instantie is gerapporteerd, en hij is de Minister ter Rechter Zijde die ijlings naar het paleis komt gesnel en de samenzweerders laat arresteren. In zijn biografie in *Ōkagami* wordt gezegd, dat indertijd de mensen in de wereld zeiden, dat Moromasa de aanstichter van de troebelen was geweest. Hij werd in Takaakira's plaats benoemd tot Minister ter Linker Zijde, maar overleed nog in hetzelfde jaar. "Zou het echt waar zijn?", zegt *Ōkagami*, maar het was waar, en een vloek van Takaakira lag dus voor de hand.⁴⁵

Moromasa had zijn oudere broer Saneyori, de Kanselier, kennelijk buiten het complot gelaten; zoals *Nihon kiryaku* vermeldt, wordt die pas *ex post facto* geïnformeerd. De betrokkenheid van zijn neven Koremasa, Kanemichi en Kaneie lijkt echter zeer waarschijnlijk. Het motief van Moromasa en de zijnen is ook duidelijk: Takaakira was en bleef een bedreiging voor hun positie, of hij zijn nederlaag nu geaccepteerd had, of niet. "Uitschakelen zodra mogelijk", zal het devies geweest zijn. Het verraad van Minamoto no Mitsunaka verschaft de gezochte aanleiding.

Moromasa heeft niet lang van zijn succes geprofiteerd, maar zijn neven wel. Koremasa (924-972) werd regent (*sesshō*) en Kanselier. Kanemichi bracht het tot Kanselier en regent (*kanpaku*), en Kaneie (929-990) bracht het tot keizerlijk regent (*sesshō*) en Kanselier. Van zijn zoon Michinaga stammen de vijf families af die gezamenlijk bekend staan als de *sekkanke*,

d.w.z. die takken van de Fujiwara-clan die volgens precedent het recht hadden om de functie van keizerlijk regent te vervullen, en die dat recht ook tot 1868 hebben uitgeoefend.

De man die in de lagere regionen het meeste van de samenzwering profiteerde, was ongetwijfeld Minamoto no Mitsunaka. Hij was een krijger met een klein eigen legertje van bewapende mannen om zich heen, die hij had geërfd van zijn vader Tsunemoto (overl. 961). Zoals zijn naam, Minamoto, aangeeft, was hij van keizerlijke afkomst. Zijn vader was een kleinzoon van Keizer Seiwa (850-858-876-880), maar had zich genoodzaakt gezien om in de provincie zijn geluk te beproeven. Tijdens de gevechten in de 930er jaren had hij enige eer ingelegd in de strijd tegen de piraten in de Binnenzee. Zijn zoon, Mitsunaka, volgde in zijn voetsporen. Hij wordt achtereenvolgens benoemd tot Gouverneur van de provincies Echizen, Musashi en Settsu. Het kunnen natuurlijk papieren benoemingen geweest zijn, maar ik neem aan, dat hij in persoon naar die provincies gegaan zal zijn. Met zo'n lage rang als hij had, had hij in de hoofdstad weinig te zoeken, maar op het platte land kon hij zich nuttig maken voor zijn patroon, die hij kennelijk had, en meteen voor zichzelf een reputatie opbouwen en volgelingen verzamelen.

In 969, wanneer het Anna-incident plaatsvindt, is hij al midden vijftig. Hij heeft de rang van supernumerair Linker Stalmeester (*sama no gon-no-kami*), maar hij verblijft in Tada, waar hij kennelijk een landgoed bezit of voor de eigenaar bestuurt. Hoewel hij zich later, op 75-jarige leeftijd (987), tot priester zal laten wijden, wordt hij in een contemporain dagboek beschreven als "moorddadig en onbeheerst". Net wat men van een krijger mag verwachten.

De mannen die hij door zijn verraad uitschakelt, zijn Tachibana no Toshinobu, de monnik Renmō, Minamoto no Tsuranu en Fujiwara no Chiharu. Van de eerste drie vermeldt de geschiedenis verder niets, maar de laatste is de zoon van Fujiwara no Hidesato (data onbekend), wiens grote verdienste

het was geweest Taira no Masakado verslagen te hebben, de leider van de grote opstand in Oost-Japan in 939-940. Kennelijk hadden Hidesato's nakomelingen nog steeds een machtspositie in Oost-Japan, want in de nasleep van het incident wordt bevolen dat hun stevig de les gelezen moet worden.⁴⁶ Wat Chiharu in Kyoto deed, is onduidelijk. Behartigde hij de familiebelangen? Of verleende hij garde- en bewakingsdiensten aan de een of andere hofadellijke familie? Ergens moet hij een concurrent geweest zijn voor Mitsunaka, maar hoe precies de belangen verstrengeld waren, is onduidelijk. Met zijn verraad bereikt Mitsunaka in elk geval twee dingen: Chiharu verdwijnt uit beeld, en hij haalt een wit voetje bij de Fujiwara. Veel meer dan een benoeming in de senior vijfde hofrang volgend (*shō goi ge*) en het ongestoorde bezit van Tada levert het hem in eerste instantie niet op, maar hij heeft wel de basis gelegd voor het toekomstige fortuin van zijn familie.

Waar laat ons dit? In vijf van de zes bronnen wordt vermeld, dat Takaakira wordt verbannen. *Ōkagami* meldt dat niet, maar geeft als reden op, dat iedereen het al weet. Drie van de zes bronnen, namelijk die in het Chinees, maken melding van een samenzwering, die door met name genoemde lieden verraden wordt, ten gevolge waarvan met name genoemde samenzweerders worden gearresteerd. Een directe relatie met Takaakira wordt echter niet gelegd. Gaan we naar de drie in het Japans gestelde bronnen, dan verdwijnen de samenzwering en het verraad volledig uit het zicht. De schrijfsters of schrijvers zullen te chic geweest zijn om zich met canaille van de vijfde rang en lager te hebben willen occuperen.

De hamvraag, "heeft hij het echte gedaan?", wordt in deze bronnen niet beantwoord. Latere bronnen - ik noem *Heike monogatari*, *Gen-Pei seisui ki* en *Gukan-shō* - hadden er minder moeite mee. Deze teksten zijn dan ook ontstaan onder een ander regime. De dienst in Japan werd inmiddels uitgemaakt door de krijgers, en het Anna-incident lag een kleine drie eeuwen in het verleden. Men schroomde dus niet

om met zoveel woorden te zeggen, dat het Mitsunaka was die Takaakira had belasterd. *Gen-Pei seisui ki* vertelt het als volgt: het was duidelijk, dat Reizei niet lang op de troon zou blijven zitten. Zijn jongere broer Tamehira, de schoonzoon van Takaakira, had de reputatie een verstandige jongeman te zijn; derhalve smeedden Tachibana no Toshinobu, de monnik Renmō, Minamoto no Mitsunaka en Fujiwara no Chiharu een complot. Ze zouden Tamehira schaken en meevoeren naar Oost-Japan; daar zouden zij een leger op de been brengen, en hem op de troon zetten. Nacht in, nacht uit overlegden ze hierover op de rijbaan van de rechter lijfgarde. Mitsunaka veranderde van gedachten en rapporteerde dit verhaal. Daarop werd Takaakira verbannen, hoewel hij er absoluut niets van geweten had.

Of het waar is? *Gen-Pei seisui ki* is een late, en geen betrouwbare bron. De reden waarom Mitsunaka de boel verried, zou geweest zijn, dat hij in een partijje worstelen van Toshinobu verloren had, waarna de strijd ontaarde in een ordinaire ruzie met getrokken zwaarden. Mitsunaka verloor. De vechtpartij wordt omstandig beschreven, evenals de toverspreuken die Renmō gebruikt had om de martelwerktuigen die men hem aanlegde bij de ondervraging, te breken.⁴⁷ Zoveel eeuwen na dato, zonder een tussenliggende overlevering, zijn zulke sterke verhalen weinig geloofwaardig.

Hoewel de exacte toedracht dus niet te achterhalen valt, is het Anna-incident toch van groot belang geweest in de Japanse geschiedenis. Het incident was, zoals ik al meermalen gezegd heb, de oorsprong van de macht van de nakomelingen van Fujiwara no Kaneie, maar het was tevens het begin van de macht van de nakomelingen van Mitsunaka. Het markeert het begin van een nauwe samenwerking tussen de *Sekkanke* en de krijgers van de Minamoto-clan. Dankzij de protectie van de Fujiwara konden de Minamoto hun landelijke alliantie van krijgerbenden organiseren, die de basis was voor hun machtsgreep in de tweede helft van de twaalfde eeuw. De eerste shogun, Minamoto no Yoritomo (1147-1192), die benoemd werd in 1192, was een afstammeling van Mitsunaka,

en dat geldt ook voor alle latere shogun, zij het, dat de Tokugawa het een en ander aan hun stamboom hebben moeten sleutelen om hun afstamming van de Seiwa Gen-ji in orde te brengen.

Hoe relevant is dit? Natuurlijk, de filoloog zijn alle teksten even lief, en de historicus kan in elke periode wel iets belangwekkends ontdekken, maar toch zou het mooi zijn, als er iets van een meer algemene strekking zou kunnen worden geëxtraheerd uit dit incident.

In de loop van mijn arbeidzaam leven heb ik mij diverse keren begeven op het pad van de vergelijkende studiën, en ik zou nu, op de valreep, nog gaarne een thema dat zich voor zulke studiën leent, aan u voor willen leggen.

Het thema dat ik in uw belangstelling aan wil bevelen, is de autoritaire organisatie - de organisatie, dus, waarin van boven bevolen en aan de onderkant gehoorzaamd wordt, en waarin alle beslissingen door die éne man aan de top worden genomen. In een dergelijke constellatie is er voor een ambitieus man maar één mogelijkheid om macht uit te oefenen, en dat is via de heerser. Binnen de kortste keren zal dus de toegang tot, en het overtuigen van de heerser de inzet worden van de strijd, en aangezien zo'n heerser vrijwel per definitie niet in staat is om alle voorgestelde maatregelen op hun merites te beoordelen, zal voor het overtuigen gebruik worden gemaakt van intriges, achterklap en kuiperij, van *nemawashi* en facties, en niet van argumenten.

Het probleem werd onderkend. Chinese theoretici rieden de heerser steevast aan de kanalen van communicatie met het volk open te houden, opdat hij enig tegenspel zou kunnen bieden aan wat hem aan het hof in het oor gefluisterd werd, maar het eerste wat een beetje hoveling of ambtenaar doet, is die kanalen dicht gooien om zelf de informatievoorziening te kunnen sturen. Het is volgens mij de klassieke constellatie, die aan elk hof en in iedere autoritaire organisatie ontstaat.

Zoals collega Duindam zegt in zijn vergelijkende studie van de hoven van Versailles en Wenen, "most contemporary observers suggest that cabals and intrigues pervaded court life, and were the rule instead of the exception".⁴⁸ Hij verwijst hier naar de lemmata "cabale" en "intrigue" in de *Encyclopédie*. Slaan we dit laatste lemma op, dan lezen wij "conduite détournée de gens qui cherchent à parvenir, à s'avancer, à obtenir des emplois, des grâces, des honneurs, par la cabale & le manège. C'est la ressource des âmes foibles & vicieuses, comme l'escrime est le métier des lâches". "Goed", denk je, als je dit leest, "het is mooi dat die schermers eindelijk op hun nummer gezet worden, maar als uitgangspunt voor modern, wetenschappelijk onderzoek is het toch iets te moraliserend". Net als van de favoriet, zo'n ander fenomeen dat aan alle hoven opdoemt, moet hier meer van te maken zijn. Drie en een halve eeuw Japans hof, van 806 tot 1156 moet in dit verband interessant materiaal op kunnen leveren.

14

Je zou denken, dat een dergelijk bestel binnen de kortste keren door de golven der geschiedenis weggevaagd zou worden, want historici zijn geneigd aan te nemen dat je het met een aanleg voor intrige en achterklap niet ver zult brengen, maar dat was niet het geval. Het bestel was zelfs behoorlijk robuust. Het hield drie en een halve eeuw stand, en toen het uiteindelijk toch bezweek, had het dat vooral aan zichzelf te danken. Het was het hof zelf dat, door het onoordeelkundig inzetten van krijgers in de eigen, interne machtsstrijd, in 1156 de krijgers de gelegenheid bood om de macht te grijpen. Maar dat gebeurde pas een kleine twee eeuwen na het Anna-incident, en valt buiten het bestek van dit college.

En nu de coda. Hoe verging het Takaakira, nadat hij zo ruw en onverwacht in een *ajiro-guruma* was geduwd, en weggevoerd was naar Dazaifu? Eigenlijk redelijk goed. Drie jaar na het incident, in de vierde maand van Tenroku 3 (972), krijgt hij toestemming om terug te keren naar de hoofdstad.⁴⁹ Hij krijgt zelfs een inkomen toegewezen, van 300 boerenfamilies,⁵⁰ maar hij speelt geen rol van betekenis meer. Hij woonde iets buiten

de stad, in zijn villa in Kadono. Waar precies in Kadono - in het gebied van het huidige Saga, of zuidelijker, aan de oever van de Katsuragawa - is niet bekend.

We mogen aannemen, dat hij gedurende deze laatste tien jaren zijn intellectuele en kunstzinnige activiteiten heeft voortgezet, want Takaakira was niet alleen ambtelijk en politiek actief geweest, hij had zich ook, zoals een hoveling betaamde, geprofileerd als kunstenaar en intellectueel.

Onder zijn tijdgenoten was Takaakira vooral beroemd vanwege zijn spel op de biwa (een soort van luit). Voor de jaren van 946 tot 966 wordt in de kronieken acht keer vermeld, dat Takaakira bij gelegenheid van *gagaku*, paleisbanketten e.d. op de biwa speelde, en één keer, dat hij een recital gaf op de *shō* (een blaasinstrument).⁵¹ Er bestaat zelfs een anekdote, dat hij, toen hij bij maanlicht (op de vijftiende dag van de achtste maand) op zijn luit speelde, een respons had losgemaakt van de geest van de Chinese luitspeler Lian Chengwu. Lian's geest manifesteerde zich, en onderwees hem de drie geheime melodieën die Lian indertijd verzuimd had mee te geven aan Fujiwara no Sadatoshi (807-867), toen deze in 838 en 839 als gezant in China was.⁵² Er is geen reden om aan te nemen, dat hij na zijn verbanning zijn biwa aan de wilgen heeft gehangen.

Het werk dat door het nageslacht het meest werd gewaardeerd, was zijn *Seikyū-ki* (ook *Saigū-ki*). Anders dan de titel doet vermoeden, is dit geen dagboek, maar een compilatie van hofritueel, -ceremonieel, -protocol en -etiquette - een bijdrage dus aan het genre *yūshoku kojitsu*, waar de moderne wetenschap niet veel mee weet aan te vangen. Zoals blijkt uit de afschriften, die in groten getale zijn overgeleverd, was het boek daarentegen in de late Heian-tijd en gedurende de middeleeuwen een standaard naslagwerk in hofkringen.⁵³

Natuurlijk dichtte Takaakira. Geen hoveling kon het zich permitteren niet af en toe een *waka* te plegen. De handboeken

zeggen, dat hij door zijn tijdgenoten als dichter niet erg hoog werd aangeslagen. Dat zou verklaren, waarom er geen gedichten van hem zijn opgenomen in de enige anthologie die tijdens zijn leven tot stand kwam, *Gosen waka shū* (951).⁵⁴ Anderzijds zijn drieëntwintig van zijn gedichten opgenomen in latere keizerlijke anthologieën,⁵⁵ en hij heeft een privé verzameling nagelaten, *Nishinomiya sadaijin shū* getiteld, die zevenenzeventig gedichten omvat.⁵⁶

Een van zijn gedichten luidt: (*Mada chiranu / hana mo arikeri / harukaze wa / fuki mo yamanan / ato mo mirubeku*) "Er zijn, ach!, nog bloesems niet gevallen. Ik wilde dat de lentewind ophield te blazen, zodat we ze straks nog kunnen zien". Ditzelfde gedicht, met twee kleine wijzigingen, staat ook in de privé verzameling van zijn collega Minamoto no Saneyori, met de mededeling "geschreven bij het kijken naar de kersenbloesem op de 28ste van de 2e maand".⁵⁷ Als we ons bedenken, dat Saneyori door zijn tijdgenoten wel werd geapprecieerd, en met elf gedichten vertegenwoordigd is in *Gosen-shū*, kan Takaakira nog niet zo slecht geweest zijn.

Zijn onverwachte ballingschap heeft hem niet van het dichten afgebracht. Er zijn ten minste twee gedichten, die uit deze traumatische periode moeten stammen. Het eerste heeft als opschrift "gemaakt terwijl ik op weg was naar Kyushu", dus daar kan geen twijfel over bestaan. Het luidt: (*Nanuka ni mo / amarinikeri na / tayori araba / kazoekikaseyo / oki no shimamori*) "Al meer dan zeven dagen zijn verlopen. Als er berichten zijn, laat ze me dan allemaal horen, gij wachters van de eilanden!".

Het tweede luidt (*Suma no ama no / ura kogu fune no / ato mo naku / minu hito kouru / ware ya nani naru*) "Spoorloos als het bootje waarmee de vissers van Suma de baai oproeien - verliefd op iemand die ik niet meer zie, wie ben ik?".⁵⁸ Suma, in de buurt van het huidige Kobe, ligt op de route; mede gezien de inhoud, is er weinig reden om eraan te twifelen, dat hij ook dit gedicht geschreven heeft op weg naar zijn ballingsoord.

Misschien dat sommigen van u nu wakker geschrokken zijn, bij het horen van de woorden "Suma" en "ballingsoord". Inderdaad, een belangrijk onderdeel van het *Nachleben* van Takaakira is zijn associatie met Prins Genji, de hoofdpersoon van *de* klassieke roman bij uitstek, die ooit in ballingschap naar Suma ging. Takaakira heeft *Tale of Genji* vanzelfsprekend nooit gelezen, maar een van de theorieën over het ontstaan van deze roman luidt, dat de schrijfster, Murasaki Shikibu (data onbekend), zich door Takaakira's lot heeft laten inspireren.

Een commentaar op deze roman, *Kakai-shō* (1367), begint met de volgende zin: "Er zijn diverse theorieën over de oorsprong van dit verhaal, maar toen de Minister ter Linker Zijde van het Westelijk Paleis in het jaar Anna 2 werd gedegradeerd tot supernumerair Gouverneur van Dazaifu, betreurde [Murasaki Shikibu] zijn lot, want ze had hem sinds haar jonge jaren goed gekend". Een paar regels verder op staat, dat zij "Prins Genji modelleerde naar de Minister ter Linker Zijde en zichzelf identificeerde met Vrouwe Murasaki; verder nam zij de oude verhalen over Dan, de Hertog van Zhou, en over Bai Juyi in aanmerking, en gebruikte zij Ariwara no Yukihira (818-893) en Sugawara no Michizane als voorbeeld.⁵⁹ Zo moet zij zijn begonnen met schrijven". En "Suma" was het eerste hoofdstuk dat zij schreef.⁶⁰

Het moge duidelijk zijn, dat de intrige rond Takaakira in vele opzichten een reprise was van de val van Sugawara no Michizane. Het begon met een identieke roddel, ze gingen naar hetzelfde ballingsoord, en ze hadden een vergelijkbare statuur als intellectueel en kunstenaar. Maar de parallel gaat nog verder. In 1448, bijna vijf eeuwen na Takaakira's overlijden op 8 januari 983 (Tengen 5/12/16), krijgt een van de erudieten aan het hof, Nakahara Yasutomi (overl. 1457), de opdracht om na te gaan op welke goddelijke rang Takaakira postuum aanspraak kan maken. Wat is het geval? Een lokaal iemand uit de provincie Bizen heeft gerapporteerd dat Takaakira daar wordt vereerd als Kōri-*daimyōjin*,⁶¹ en hij heeft

het verzoek gedaan de godheid tot een passende rang te bevorderen. Yasutomi noteert in zijn dagboek, dat de benoeming van deze godheid niet via de keizerlijke bureaucratie tot stand is gekomen, maar dat men de godheid, nu zij er eenmaal is en er een lokaal verzoek voorligt, toch ook weer niet wil negeren. Een kleine twee maanden later wordt het ritueel uitgevoerd waarmee de god Takaakira wordt benoemd in de junior eerste hofrang.

Verantwoordelijk voor het hele gebeuren is de keizerlijke regent Ichijō Kanera (1402-1481), een afstammeling van Michinaga, en in het keizerlijke edict dat bij de gelegenheid wordt voorgedragen, worden vele aardige dingen over Takaakira gezegd: "Hij was een wijze en goede man uit een heilige tijd, een Minister ter Linker Zijde uit de hoge oudheid, hij was onkreukbaar en oprecht, hij was integer en gedroeg zich exact volgens de riten".⁶² Ambtelijke molens malen langzaam, maar uiteindelijk is hem toch gerechtigheid geschied. Weliswaar heeft Takaakira het als godheid niet zover gebracht als Michizane, maar ja - hij had het ook niet zo beroerd getroffen. Hij stierf in Kyoto, niet in Dazaifu, en daardoor moet zijn goddelijke toorn veel aan kracht hebben ingeboet.

Noten

- 1 Zie Tajima Isao, "Engi, Tenryaku no 'seidai' kan", in: *Iwanami kōza Nihon tsūshi* 5 (Tokyo: Iwanami Shoten, 1995), pp. 349-367. Tajima stelt in dit artikel, dat de redenen om de regeringsperiodes van Daigo en Murakami als "heilige periode" (*seidai*) te beschouwen, de culturele en bestuurlijke initiatieven waren die werden ondernomen: (1) Compilatie van geschiedwerken (*Sandai jitsuroku*), wetboeken (*Engishiki*) en anthologieën (*Kokinshū*, *Gosenshū*); (2) periodieke voorlezingen aan het hof over de *Nihon shoki* (720; een geschiedenis van Japan van de godentijd tot het einde van de zevende eeuw); (3) beide keizers beoefenden het Chinees (*Kanbun*) en bevorderden zo een literaire bloei; (4) uitgifte van munten (*Engi tsūhō*); (5) pogingen om belasting betalende boerenbedrijven (*handen*) te bevorderen en belastingvrije domeinen (*shōen*) aan banden te leggen. Anderzijds verwaterde het *handen*-systeem in de provincies, en waren er grote opstanden. "Al in de Edo-tijd werd derhalve gezegd, dat het met die 'seidai' nogal tegen viel". In de periode van 1860 tot 1945 werd de periode gepromoot in de keizerlijke propaganda; tegenwoordig wordt zij beschouwd als periode van omslag / overgang (p. 350).
Daigo's regering werd al 'seidai' genoemd door Murakami, in diens dagboek (965) (p. 351). Andere vroege *loci* zijn een aantal essays in een anthologie van Chinese poëzie en proza, *Honchō monzui* (ca 1040), nl. van Fujiwara no Atsumochi (data onbekend) en van Minamoto no Shitagō (911-983) (*Honchō monzui* 6), waarin Engi en Tenryaku gezamenlijk als 'seidai' worden gekwalificeerd (980). *Honchō monzui* bevat ook stukken van Ōe no Masahira (952-1012) van dezelfde strekking (993). Masahira's definitie was: "dat men van het geschreven woord houdt, is de essentie van een 'heilige regering'" (p. 352). De literati die dit schreven, waren geleerden, en de implicatie van hun mededeling was, dat er toen "een eerlijk personeelsbeleid" werd gevoerd (p. 353).
- 2 Dit was Fujiwara no Tadahira (880-949). Hij werd bij gelegenheid van Suzaku's troonsbestijging benoemd tot *sesshō* (regent van een minderjarige keizer), in 936 werd hij tevens benoemd tot Kanselier (*dajōdaijin*), en in 941 werd hij *kanpaku* (regent van een meerderjarige keizer), omdat Suzaku inmiddels volwassen geworden was. Hij bleef *kanpaku* tot zijn dood.
- 3 Zie Haar, Barend J. ter, *Het Hemels Mandaat. De geschiedenis van het Chinese Keizerrijk*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009; p. 70, 72, 148-149.
- 4 De topos dat er "in zeventwintig regeringsperiodes, gedurende 340 jaar nooit iemand van rang is geëxecuteerd", stamt uit *Hōgen monogatari*, en wordt geciteerd door Ōta Kinjō in het voorwoord van zijn *Gosō manpitsu* (1823). Hij vergelijkt die periode met de zijn eigen tijd, waarin Japan, onder de Tokugawa, al 200 jaar vrede had gekend. Zie citaat in Watanabe Hiroshi, *Nihon seiji shisōshi, 17-19-seiki* (Tokyo: Tōkyō Daigaku Shuppankai, 2010), p. 208.
- 5 Borgen, Robert, *Sugawara no Michizane and the early Heian court*, Harvard East Asian monographs 120, Cambridge, MA: Council on East Asian Studies, Harvard University, 1986.
- 6 De data van Prins Tokiyo zijn onbekend, en hij eindigde zijn leven als monnik. Hij was de derde zoon van Uda en een jongere broer van Daigo. Zijn moeder was een Tachibana, en zijn schoonvader was Sugawara no Michizane. Hij had dus geen familieband met enige Fujiwara. Gesteld, dat Uda en Michizane een staatsgreep hadden willen plegen, dan was Tokihira ernstig in het nadeel geweest. Hij was nog jong, en had geen schoonzoon, laat staan een kleinzoon onder de keizerlijke prinsen, dus hij kon niet zelf een soortgelijke coup plegen, en hij kwam ook niet in aanmerking voor een benoeming tot regent.
- 7 J.H. Elliott and L.W.B. Brockliss, eds, *The world of the favorite*, New Haven MA: Yale University Press, 1999.
- 8 Dit gebeurde per keizerlijk schrijven van Engi 20/12/28 (8-2-921). Zie *Dai-Nihon Shiryō* (DNS) I.19, pp. 304-305 (edict van Engi 21/2/5; zelfde edict ook geciteerd in

- annotatie van *Eiga monogatari*, ed. NKBT, p. 476b, noot 29). Yamaguchi Hiroshi, "Minamoto no Takaakira to Fujiwara-shi: *Nishinomiya sadaijin shū* seiritsu no ichimondai" (*Kokugo to kokubungaku* 37, 11 [1960]), p. 65, stelt dat het om financiële redenen gebeurde, maar verwijst voor details naar Takeuchi Rizō, "Kizoku seiji to sono haikai"; *Ritsuryōsei to kizoku seiken*, vol. 2, Tokyo: Ochanomizu Shobō, 1958.
- 9 Dit huwelijk vond plaats op Kōhō 3/11/25 (966); zie DNS I.19, p. 314, citaat uit *Senshū hiki*.
- 10 Hij kon het kennelijk ook goed vinden met Saneyori; zie de anekdote in *Uji shūi monogatari* 7, dat hij bidt om regen, opdat Saneyori naar zijn banket zal kunnen komen (geciteerd in DNS I.19, pp. 317-318).
- 11 Yamaguchi, "Minamoto no Takaakira to Fujiwara-shi", p. 67.
- 12 *Ōkagami. The Great Mirror*, Helen Craig McCullough, trans; & ann. (Princeton: Princeton University Press, 1980), p. 134; *Ōkagami*, ed. NKBT, pp. 125-126.
- 18 13 *Ōkagami*, biografie van Michinaga (hier geciteerd uit DNS I.19, pp. 315-316).
- 14 De titel is *Kagerō nikki*. Het is een in *hiragana* geschreven dagboek dat de jaren van 954 tot 974 bestrijkt.
- 15 DNS I.12, p. 369.
- 16 Dit is een van de weinige keren dat zij niet haar eigen opgekropte gemoed beschrijft, maar iets dat in de wereld voorviel. Keene, Donald, *Travelers of a Hundred Ages* (New York: Henry Holt & Company, 1989), p. 27, zegt van haar: "we know from other sources that far from being an undistinguished woman of mediocre looks, she was considered to be one of the three most beautiful women of her time and was admired as a poet. But from the outset she chose to picture herself as a suffering wife, ...".
- 17 Zie *A Tale of Flowering Fortunes. Annals of Japanese Aristocratic Life in the Heian Period* (William H. and Helen Craig McCullough, trans. & ann., Stanford: Stanford University Press, 1980), vol. 1, pp. 99-100. Dat Takaakira geen rang meer had, klopt. In *Kugyō bunin* staat: "werd gedegradeerd tot supernumerair gouverneur van Dazaifu. Nog dezelfde dag werd hij monnik en vroeg toestemming om te blijven, maar dat werd niet toegestaan. Als gelijke van een gewone man 准俗 begaf hij zich naar zijn plaats van aanstelling" (DNS I.12, p. 377).
- 18 *Flowering Fortunes*, pp. 95-96; *Eiga monogatari*, ed. NKBT, pp. 52-53.
- 19 *Flowering Fortunes*, p. 97; *Eiga monogatari*, p. 54.
- 20 Het huwelijk vond plaats op Kōhō 4/9/4, en de bevalling het volgende jaar (968), op Anna 1/10/26. Zie resp. DNS I.12, pp. 91-92 en DNS I.12, pp. 259-263.
- 21 *Flowering Fortunes*, pp. 97-99; *Eiga monogatari*, pp. 55-57.
- 22 In *Ōkagami* worden die geïdentificeerd als zijn gestorven oudere broer Hirohira (data onbekend) en diens grootvader van moederszijde, Fujiwara no Motokata (888-953). Verg. *The Great Mirror*, p. 138, waar ook nog "de hofpriester Kanzan" werd genoemd.
- 23 *Flowering Fortunes*, p. 99; *Eiga monogatari*, p. 57.
- 24 *Flowering Fortunes*, pp. 100-101; *Eiga monogatari*, pp. 58-59.
- 25 Specifiek in verband met Minamoto no Takaakira heeft de Japanse historicus Yamanaka Hiroshi betoogd, dat *Eiga monogatari* een goede bron is; zie zijn "*Eiga monogatari, Ōkagami ni arawareta Anna no hen*", *Nihon rekishi* 168 (1962), pp. 19-31. Het moge duidelijk zijn, dat ik het niet met hem eens ben.
- 26 Het verschil tussen *Ōkagami* en *Eiga monogatari* is de structuur. *Eiga monogatari* is een roman-achtig, doorlopend verhaal; *Ōkagami* bestaat uit keizerlijke annalen (heel summier) en biografieën van belangrijke politici, wat overeenkomt met de structuur van de Chinese dynastieke geschiedenissen. Verder is *Ōkagami* gegoten in de vorm van een raamvertelling.
- 27 Zie *The Great Mirror*, p. 79; *Ōkagami*, NKBT ed., p. 50.
- 28 *The Great Mirror*, pp. 129-130. *Ōkagami*, p. 119.
- 29 De "ooms" worden zowel in de ed. in NKBT (p. 119, n. 29) als in de ed. in Iwanami Bunko (p. 100 n. 4)

- geïdentificeerd als Koremasa (924-972), Kanemichi (925-977) en Kaneie (929-990). In de tekst staat dat "*dainyūdō-dono*" het prinsje in zijn wagen zette, en *dainyūdō-dono* is Kaneie (cf. *The Great Mirror*, p. 130). Yamaguchi, "Minamoto no Takaakira to Fujiwara-sh", p. 69, identificeert de ooms als Saneyori en Moromasa, maar geeft geen overtuigend bewijs.
- 30 Vergelijk McCullough's analyse van de behandeling van het Anna-incident in *Ōkagami* (*The Great Mirror*, pp. 54-55).
- 31 Zie *The Great Mirror*, p. 130; *Ōkagami*, ed. NKBT, pp. 119-120.
- 32 De volgorde van de gebeurtenissen in *Nihon kiryaku* is als volgt: Keizer Murakami overleed op Kōhō 4/5/25, op het Uur van de Slang, dus aan het einde van de ochtend. Een halve dag later, op het Uur van de Rat, werden de regalia (zegel en zwaard) aan de kroonprins overhandigd, die daarmee Keizer Reizei werd. De ceremonie van de troonsbestijging (*sokui shiki*) vond eerst plaats op 4/10/11. Ruim een maand daarvoor, op 4/9/1, was Prins Morihira, de latere Keizer En'yū, geïnstalleerd als troonsopvolger.
- 33 De compilatie van *Daijōgū shōzōji ki* begon tussen 868 en 905, en is voortgezet door meerdere generaties *kannushi* van de Binnenschrijn. De kroniek loopt tot 1069. Geciteerde passage in DNS I.12, p. 373.
- 34 De naam komt ook voor met een ander eerste karakter, 繁信 in plaats van 敏信, en zou dan Shigenobu gelezen moeten worden.
- 35 Het muisje had nog een staartje, want op Anna 2/3/29 werd een priester van de schrijn in Ise, die gebeden zou hebben voor het welslagen van Takaakira's staatsgreep, en door een collega was aangegeven, van zijn ambt ontheven. Zie DNS I.12, pp. 383-384.
- 36 Van *Nihon kiryaku* zijn datum noch auteur bekend. De *terminus post quem* is het einde van de regering van Keizer Go-Ichijō, d.w.z. 1036. Ik citeer hier uit de excerpten in DNS I.12, pp. 367-368.
- 37 Er wordt gesproken van resp. het alarmeren van de diverse legerkampen (*shojin*) en de drie bureaus (*sanryō*; i.e., neem ik aan, de linker en rechter paardenstal, *samaryō* en *umaryō*, en het arsenaal, *hyōgoryō*), en het intensiveren van de controle bij de barrières (*seki*) op de uitvalswegen van de hoofdstad.
- 38 Fuminori werd op Kyōhō 4/1/20 bevorderd tot *sangi* en wordt in dat jaar voor het eerst vermeld in *Kugyō bunin*.
- 39 *dajōdaijin shiki-zōshi: shiki no on-zōshi* is een gebouw in het paleiscomplex dat voor diverse, meestal ceremoniële activiteiten wordt gebruikt. De kanselier had ook een eigen kantoor (*dajōkanchō*), dus kennelijk werd het verslag gericht aan de kanselier *per adres shiki no on-zōshi*.
- 40 Volgens *Kugyō bunin* werd Minamoto no Morimitsu eerst op Tenroku 1/8/5 (970) bevorderd tot *sangi*. Hij wordt in dat jaar voor het eerst genoemd in *Kugyō bunin*. Hij was wel in Anna 1 bevorderd tot *udaiben*. Hij was een kleinzoon van Keizer Daigo.
- 41 *Nihon kiryaku* onder Anna 2/4/11 (*Shintei zōho Kokushi Taikēi*, vol. 10, p. 926).
- 42 De *terminus post quem* van *Fusō ryakki* is 1094.
- 43 *Nihon kiryaku* onder Anna 2/4/3 (*op. cit.*, p. 926). Tsuranu was de oudere broer van een van Takaakira's bijvrouwen (*Sonpi bunmyaku* vol. 3, p. 7). Hij zou dus de meest directe link tussen Takaakira en het complot kunnen zijn, maar details ontbreken.
- 44 *Nihon kiryaku* onder Anna 2/5/14 (*op. cit.*, p. 926).
- 45 *The Great Mirror*, p. 114; *Ōkagami*, ed. NKBT, pp. 95-96.
- 46 De kanselarij stuurt een bevel (*daijōkanpu*) naar het provinciale bestuur van Shimotsuke om de nakomelingen van Hidesato "te onderwijzen en vermanen" (*kyōyu*) (DNS I.12, p. 386, citeert uit *Nihon kiryaku* onder Anna 2/4/3).
- 47 Geciteerd uit DNS I.12, pp. 374-375.
- 48 Duindam, Jeroen, *Vienna and Versailles: the courts of Europe's dynastic rivals, 1550-1780* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), p. 258. *Ibid.*, pp. 257-258: "There is no reason to picture the court as a Hobbesian fight of all against all, but competition

definitely was a common occurrence, both among individuals and among their changing alignments. In this ambitious environment, the vulnerability and loneliness of rulers strike the eye. ...// ... Most contemporary observers suggest that cabals and intrigues pervaded court life, and were the rule instead of the exception. Competition for places and nominations was endemic, and did not necessarily lead to the 'menées secrètes & illicites' and 'conduite détournée' given in the Encyclopédie under 'cabale' and 'intrigue' respectively". Het onderscheid dat Duindam maakt (pp. 258-259) tussen "macht" en "invloed op belangrijke beleidsbeslissingen" kan in het oude Japan niet gemaakt worden, omdat adel en ambtenarij daar samenvielen.

49 De datum van terugkeer is Tenroku 3/4/20; zie DNS I.19, citaat uit *Nihon kiryaku*.

50 DNS I.19, p. 300 (citaat uit *Kugyō bunin*); *ibid.*, p. 302 (citaat uit *Nihon kiryaku*).

51 Zie DNS I.19, p. 325.

52 Zie de bronnen die geciteerd worden in DNS I.19, pp. 318-325. Het verhaal over de geest van Lian Chengwu wordt het omstandigst verhaald in *Bunkidan*, loc. cit., pp. 322-324. Een andere bron dateert de gebeurtenis op Kōhō 4/8/15, bij volle herfstmaan (*ibid.*, p. 319).

53 Relevante bronnen worden geciteerd in DNS I.19, pp. 325-359. Inhoudsopgaven van de diverse recensies van de tekst, *ibid.*, pp. 330-353.

54 Yamaguchi, "Minamoto no Takaakira to Fujiwara-shi", p. 64, voegt hieraan toe, dat hij nooit deelgenomen heeft aan een *utaawase*, behalve een keer, als tweede arbiter, naast Saneyori.

55 Zie DNS I.19, p. 368, waar de lijst geciteerd wordt uit *Chokusen sakusha burui*. Het zijn *Goshūi-shū* (1086; 10 gedichten), *Shin kokin shū* (1206; 3 gedichten), *Gyokuyō-shū* (1313; 1 gedicht), *Shoku senzai shū* (1320; 1 gedicht), *Shoku goshūi shū* (1326; 1 gedicht), *Fūga-shū* (ca 1345; 2 gedichten), *Shin senzai shū* (1359; 2 gedichten), *Shin shūi shū* (1364; 1 gedicht) en *Shin goshūi shū* (1383; 1 gedicht).

Voeg nog een vergeten gedicht uit *Shoku senzai shū* toe, en het totaal komt op drieëntwintig.

- 56 Tekst in *Gunsho ruijū* 232 (*Waka-bu* 87); DNS I.19, pp. 360-367 (onvolledig).
- 57 Zie DNS I.19, pp. 367-368.
- 58 *Go shūi shū* 11 (652). Het is tevens het eerste gedicht van de privé verzameling; daar heeft het als opschrift "aan een vrouw".
- 59 Volgens de traditionele geschiedschrijving was de Hertog van Zhou de jongere broer van Koning Wu (reg. 1122-1115 v.C.), en de regent voor diens zoon, Koning Cheng. Bai Juyi (772-846) was een Chinese dichter, die ook gedurende een bepaalde periode in zijn leven verbannen was. Yukihira (818-893) is bekend als dichter. Hij trok zich aan het einde van zijn leven terug in Suma.
- 60 *Kakai-shō* 1 (Muromatsu Iwao, ed., *Kokubun chūshaku zensho*, Tokyo: Kokugakuin Daigaku Shuppanbu, 1908), p. 1. *Ibid.*, p. 2a-b, staat een discussie over overeenkomsten en verschillen tussen Takaakira en Genji: het verhaal is in Takaakira's tijd gesitueerd, en beiden worden verbannen, "maar", werpt iemand tegen, "van Takaakira is niet bekend, dat hij zo'n rokkenjager was". Zie verder het artikel "Minamoto no Takaakira" door Takada Hirohiko, in: Akiyama Ken e.a., eds, *Genji Monogatari handobukku* (Tokyo: Shinshokan, 1996), pp. 202-203 (met dank aan Dr. T.J. Harper voor de verwijzing).
- 61 Er bestaat een Kōri-jinja in de prefectuur Okayama (na de jongste gemeentelijke herindeling gelegen in Maniwa-shi, Kami-mizuta), maar het is geenszins zeker, dat dit de bedoelde schrijn is. Takaakira wordt door de schrijn in elk geval niet genoemd als de godheid die er wordt vereerd. (Met dank aan prof.dr. M.J. Teeuwen voor de verwijzing.) Het verband schijnt te zijn, dat Takaakira ooit de functie van Gouverneur van Bizen had bekleed; dit wordt althans gesuggereerd in Takaakira's biografie in *Dai-Nihon shi* 93, waar de vergodelijking wordt vermeld.
- 62 DNS I.19, pp. 303-304 (citaat uit *Yasutomi-ki*, Bun'an 5/8/8 en 5/9/29).

PROF.DR. W.J. BOOT

- 1966 - 1976 Studie Japans, Koreaans, en Oost-Aziatische geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden
- 1971 - 1974 Studie aan de Universiteit van Kyoto
- 1983 Promotie aan de Rijksuniversiteit Leiden
- 1985 - 2012 Hoogleraar Talen en Culturen van Japan en Korea aan de Rijksuniversiteit Leiden
- 1995 Gasthoogleraar aan de Université Paris 7
- 1998 Gasthoogleraar aan de Università Ca' Foscari (Venetië)
- 2001 Gasthoogleraar aan de Universiteit van Kyoto, Afd. Japanse Geschiedenis
- 2005 - 2006 Gastonderzoeker aan het National Institute for Japanese Literature (Tokyo)
- 2008 - 2009 Gasthoogleraar aan Sophia University (Tokyo), Afd. Japanse Taal en Literatuur
- 2010 Gastonderzoeker aan het Collège de France

Wie het Japanse keizerlijke hof van de Heian-periode (794-1192) kent uit de *Tale of Genji* of van de *waka*-anthologie *Kokin waka shū*, zal associaties hebben met poëtische gevoelens en esthetische verfijning. Maar hoven zijn hoven; zij hebben hun eigen dynamiek. Waar alle besluiten door de heerser genomen worden, zal er onder de hovelingen een strijd gevoerd worden om de toegang tot de heerser, of het doel nu is het realiseren van gewenst beleid, of louter de behartiging van de eigen belangen. Facties en intriges zijn de vorm waarin deze strijd gestalte krijgt. In het college wordt derhalve de suggestie gedaan om deze dynamiek in het vergelijkende perspectief van “de autoritaire organisatie” nader te bestuderen.

Ook het Japanse hof was geen uitzondering. In de Heian-periode leidden factiestrijd en intriges tot een aantal bekende incidenten, één waarvan, het Anna-incident van 969, in dit college op basis van de oudst beschikbare bronnen wordt geanalyseerd. Centraal staat de persoon van Minamoto no Takaakira, wiens verbanning uit de hoofdstad de kern van het incident uitmaakt. Het is duidelijk, dat deze verbanning werd bewerkstelligd door machinaties van leden van de Fujiwara-clan, zijn concurrenten aan het hof, maar als gevolg van een gebrekkige verslaglegging is de exacte toedracht niet te achterhalen. Desalniettemin is er voldoende materiaal om zich een beeld van de situatie, en van de persoon van Takaakira te kunnen vormen.

